

# Magyarország gazdaság- és társadalomtörténete a 19. században

előadás

Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet  
Modernkori Magyar Történelmi Tanszék  
BTTR1309DMA és BTTR221TMA

## 1. Bevezetés:

Paradigmák és periodizáció a gazdaság- és társadalomtörténet-írásban.

Gyáni Gábor: Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010. 11–66., 151–265.

Kövér György: Értelmezési keretek. In: Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.<sup>2</sup> 11–37.

## 2. Gazdasági-társadalmi folyamatok színtere:

A Kárpát-medence természeti adottságai. Nagytájak (Nagyalföld, Kisalföld, Dunántúl, Északnyugati-Felvidék, Északkeleti-Felvidék, Erdély, Dráva–Száva köze). A társadalom (táji) térszerkezete.

Beluszky Pál: A társadalmi-gazdasági folyamatok színtere – az ország természeti adottságai. In: Magyarország történelmi földrajza. I. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2005. 71–101.

Glaser Lajos: Az Alföld régi vízrajza és a települések. Földrajzi Közlemények 67. (1939. 4.) 297–308.

Hamvas Béla: Az öt géniusz. In: Hamvas Béla: Az öt géniusz. A bor filozófiája. (Életünk Könyvek 1.) Életünk Szerkesztősége és Magyar Írók Szövetsége Nyugat-Magyarországi Csoportja, [Szombathely], 1989. 7–112.

Mendöl Tibor: A Kárpát-medence emberföldrajza. In: Bulla Béla – Mendöl Tibor: A Kárpát-medence földrajza. (Nevelők Könyvtára 2.) Egyetemi Nyomda, Budapest, 1947. 72–195.

Prinz Gyula: Magyarország földrajza. A magyar föld és életjelenségeinek oknyomozó leírása. Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1914.

## 3. Településszerkezet:

A közigazgatás hatása a településhálózat formálódására. Az ország funkcionális értelemben vett városainak hierarchiája. Faluállomány. Tanyák.

Beluszky Pál: A magyar államterület közigazgatási felosztása. In: Magyarország történelmi földrajza. I. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2005. 121–152.

Beluszky Pál – Győri Róbert: Magyar városhálózat a 20. század elején. (Dialóg Campus Szakkönyvek.) Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005. 9–26., 49–212.

Beluszky Pál: Magyarország településállománya, településhálózata. In: Magyarország történelmi földrajza. II. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2008. 147–324.

Rácz István: A tanyarendszer kialakulása. In: A Magyar tanyarendszer múltja. Tanulmányok. Szerk. Pölöskei Ferenc – Szabad György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 97–148.

#### 4. **Demográfiai folyamatok-struktúrák:**

Népességszám-változás (18–19. század). Demográfiai „forradalom”. Népmozgalom (fertilitás, mortalitás, természetes szaporodás, nupcialitás) területi különbségei. Vándormozgalom. Korösszetétel. Nemzetiségi és felekezeti megoszlás.

Beluszky Pál: Az ország lakói – Magyarország demográfiai képe a századfordulón. In: Magyarország történeti földrajza. I. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2005. 153–314.

Katus László: Volt-e demográfiai forradalom Magyarországon? Rubicon 2. (1991. 2.) 24–26.

Kövér György: Nemek és nemzedékek. In: Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.<sup>2</sup> 39–50.

Tóth Zoltán: A népesség gyarapodása és polgárosodása. In: 19. századi magyar történelem 1790–1918. Szerk. Gergely András. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 405–415.

#### 5. **Mezőgazdaság:**

Természeti adottságok. Birtokviszonyok. A mezőgazdaság változása. Növénytermesztés, állattenyésztés, erdő- és vízgazdálkodás. Az ország agrárregiói.

Gunst Péter: A mezőgazdaság átalakulása. In: Polgárosodás és szabadság. Magyarország a XIX. században. Szerk. Veliky János. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. 211–221.

Kövér György: Mezőgazdaság és élelmiszeripar. In: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk. Honvári János. Aula Kiadó, Budapest, 1996.<sup>2</sup> 302–313.

Nagy Mariann: A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején. Gondolat Kiadó, Budapest, 2003. 129–221, 331–388.

Nagy Mariann: Magyarország mezőgazdasága a 20. század elején. In: Magyarország történeti földrajza. I. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2005. 322–395.

Szuhay Miklós: A mezőgazdaság kapitalizálódása – 1848–1918. In: A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Szerk. Gunst Péter. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 137–161.

#### 6. **Ipar:**

Előfeltételek és kialakulás. Bányászat, gyáripar. Ipari régiók, iparvidékek és ipari központok.

Beluszky Pál: Magyarország ipara a századelőn. In: Magyarország történeti földrajza. I. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2005. 396–443.

Gunst Péter: Az ipari fejlődés. In: Polgárosodás és szabadság. Magyarország a XIX. században. Szerk. Veliky János. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. 223–233.

Klement Judit: Gőzmalmok a Duna Partján. A budapesti malomipar a 19–20. században. Holnap Kiadó, 2010. 33–57.

Kövér György: Iparosodás agrárországban. Magyarország gazdaságtörténete 1848–1914. (Magyar História) Gondolat Kiadó, Budapest, 1982.

Kövér György: Vasút, kohászat, gépgyártás. In: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk. Honvári János. Aula Kiadó, Budapest, 1996.<sup>2</sup> 313–321.

## 7. Szolgáltatás:

A bankrendszer strukturális sajátosságai. Bankhálózat mérete és térszerkezete. A kereskedelem formái és központjai Magyarországon. Közlekedés a gépi korszak előtt. A modern közlekedési hálózat kiépülése. Vendégforgalom (gyógy- és üdülőhelyek).

Beluszky Pál: Az árucserre formái és központjai Magyarországon. In: Magyarország történeti földrajza. II. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2008. 51–72.

Beluszky Pál: Vendégforgalom – Magyarország gyógy- és üdülőhelyei. In: Magyarország történeti földrajza. II. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2008. 110–121.

Gál Zoltán. Pénzüntézetű szolgáltatások; kereskedelem. In: Magyarország történeti földrajza. II. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2008. 17–51.

Majdán János: Magyarország közlekedése. In: Magyarország történeti földrajza. II. kötet. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.) Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 2008. 72–110.

## 8. Gazdasági válság (krach: 1873), modernizáció a századfordulón:

Gründolás (1867–1873). Spekulációk. Államcsőd szélén. Kölcsönök. Következmények. A depresszió utáni fellendülés. A modernizáció regionális különbségei.

Kövér György: 1873. Egy krach anatómiája. (Az Én Világom) Kozmosz Könyvek, Budapest, 1986.

Beluszky Pál – Győri Róbert: Magyar városhálózat a 20. század elején. (Dialóg Campus Szakkönyvek.) Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005. 9–26., 71–88.

1873. május 9.: „Fekete péntek” a bécsi tőzsdén. In: Miért? (Televíziós tévéműsor, MTV.) Műsorvezető: Veiszer Alinda. Beszélgetőpartnerek: Kövér György és Sipos András. Adásba került: 2010. július 31. – [http://videotar.mtv.hu/Videok/2010/07/31/19/M\\_I\\_E\\_R\\_T\\_\\_\\_1873\\_.aspx](http://videotar.mtv.hu/Videok/2010/07/31/19/M_I_E_R_T___1873_.aspx)

## 9. Társadalomszerkezet:

Szekfű Gyula, Concha Győző, Hajnal István, Szabó István, Kósa János, Erdei Ferenc, Hanák Péter és Kövér György megközelítésmódjai.

Concha Győző: Van-e magyar társadalom? Nincs. In: Hatvan év tudományos mozgalmi között. Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálati. Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottsága, Budapest, 1935. 643–662.

Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két háború között. In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920–1944. Szöveggyűjtemény. (Történeti Szociológia Könyvtár) Szerk. Gyáni Gábor. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 43–99.

Hajnal István: Az osztálytársadalom. In: Az új Magyarország. Magyar Művelődéstörténet. V. kötet. Szerk. Domanovszky Sándor. Magyar Történelmi Társulat, é. h. n. [1942] 163–200.

Hanák Péter: Társadalmi struktúrák a 19. századi Közép-Európában. Történelmi Szemle 39. (1997. 2.) 159–179.

Kósa János: Magyar rendiség és osztálytársadalom. Magyarországtudomány 1. (1942. 3. – Október) 350–391.

Kövér György: A rendi társadalom öröksége. In: Kövér György: A tisztaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek. Osiris Kiadó, Budapest, 2011. 37–98.

Szabó István: Nemesség és parasztság Werbőczy után. In: Úr és paraszt a magyar élet egységében. Szerk. Eckhardt Sándor. Magyarországtudományi Intézet, Budapest, 1941. 44–80.

Szekfű Gyula: A társadalom. In: Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. V. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936.<sup>2</sup> 209–254.

Szekfű Gyula: Három nemzedék. Egy hanyatló kor története. „Élet” Irodalmi és Nyomda R. T., Budapest, 1920. 270–286.

## 10. A falu társadalma:

Makroszintű megközelítés: a parasztság fogalma, rétegződése, a rétegek főbb jellemzői, vonásai (Gunst). Mikroszintű megközelítés: a történeti antropológiától kölcsönzött „társadalmi dráma” koncepciója egy Tisza menti falu példáján (Kövér).

Dobszay Tamás – Fónagy Zoltán: A rendi társadalom felbomlása. In: 19. századi magyar történelem 1790–1918. Szerk. Gergely András. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 57–125., különösen: 96–112.

Gunst Péter: A magyar agrártársadalom 1850–1914. In: A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Szerk. Gunst Péter. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 163–207.

Kövér György: A tiszaezlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek. Osiris Kiadó, Budapest, 2011. 15–330.

## 11. A város társadalma:

A nagyváros mint tapasztalat. A nagyvárosi ember. Házasság és válás. Városi cselédek és bérmunkások. Bérházak és lakóik. A középosztály mentalitása és fogyasztási kultúrája. Az elit.

Gyáni Gábor: Budapest – túl jón és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. 59–160.

Gyáni Gábor: Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón. (A város arcai.) Városháza, Budapest, 1995.

Hanák Péter: A kert és a műhely. (Közös dolgaink.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1988. 17–111.

John Lukacs: Budapest, 1900. A város és kultúrája. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004. 71–107.

Klement Judit: Gőzmalomok a Duna Partján. A budapesti malomipar a 19–20. században. Holnap Kiadó, 2010. 76–121.

Kövér György: A középosztályi mentalitás kérdései. In: Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.<sup>2</sup> 163–169.

Vörös Károly: Budapest legnagyobb adófizetői. 1873–1917. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

## 12. Oktatás, társadalmi mobilizáció:

Elemi szintű népoktatás. Szakoktatás. Középszintű oktatás és a középiskolák. Felsőoktatás. A tanulók szüleinek (oktatási szintenkénti) foglalkozási összetétele.

Hajdú János: Felsőbb oktatásügy és tömegnevelés. In: Az új Magyarország. Magyar Művelődéstörténet. V. kötet. Szerk. Domanovszky Sándor. Magyar Történelmi Társulat, é. h. n. [1942]

Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945). Történeti-szociológiai tanulmányok. Replika Kör, Budapest, 1997.

Kövér György: Fixáció és mobilitás. In: Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.<sup>2</sup> 170–186.

Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1906–1948 (általánosan képző iskolák). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. (Osiris tankönyvek.) Osiris Kiadó, Budapest, 2005.<sup>3</sup> 41–47.

Debrecen, 2012. január 15.

Szilágyi Zsolt  
egyetemi tanársegéd

Miru György  
egyetemi docens